

DE FØRSTE RYDNINGSMENN MØTER «SAMENE»

-av Odd Bjørklund-

Da nybyggerne kom nordover til Bardu og Målselvdalen for å rydde seg boplasser der oppe i ødemarken kom de intetanende inn i samenes land. De støttet på disse nomadene som har vandret der gjennom disse øde innlandsdalene i årtusener. Derfor blir fjellviddene samenes livselement sammen med sine reinhjorder streifende over fjell og daler til de høyeste tinder. Jøged Jens Holmboe og skoginspektør Rham og en Jørgen Torstensen var på befaringsoppover Bardu og Målselvdalen i 1797. Da de ble omringet av en flokk «samer» som skjøt med pil og buer. De kom seg unda - bare såvidt de reddet livet, sier sagnet. Rham skriver om denne befaringsopp: «Udi denne saa frielige Dal fandtes der intet andet spor efter Mennesker end Fodstien efter de Finner som Høst og Vaar trække herover mellom de svenske og norske Fjelde».

Sjøsamene hadde jo forlengst slått seg ned ute i kystbygdene hvor de drev gårdsbruk og fiske, mens fjellsamene lå med reiner på beite oppe i fjellene. Oppe i Storskogen hadde Thomas Thomassen fra Muonioniska slått seg ned med hele sin familie på Skjellet, det var i årene fra 1772-1780.

Han drev med jakt, fiske og jordbruk og brukte okser som trekkdyr. Han bodde der i mange år med familien før de første rydningsmenn kom til Øverby og Nergård i 1818. Han ble en hjelpende hånd for de første rydningsmenn. Han var habil med «samene» og kjente deres skikker og forsto deres språk. Senere kom nryddere til Solvold, Øvergård, Divimo, Kongslie, elvevold, Sletten, Sørgård, Uleberg i Dividal. De slo seg jo som regel ned ved rasteplassene og ferdssveiene til «samene», derfor oppstod det for konflikter. De forsto heller ikke hverandres tungemål. De viste heller ikke hvor de hadde sine veier og rasteplasser. Verre ble det da de kom i kjenning med all reinen over den oppdyrka korn og potetland og utslåttene ble rasert. Der oppstod farlige episoder med kvinner, munladninger og bjørkestaure. Helt ille ble det da det ble oppdaget at nybyggerne skjøt samenes rein oppe i liene. Men dølene unnskyldte seg med at det var villrein de hadde skutt. Det ble som oftes hvert år gående igjen «etternølere» oppe i fjellene, som ellers ble et lett bytte for ulv og jerv. En kjennsgjerning at denne jakten reddet manges liv i de første år før de selv fikk opp buskap og dyrket nok land til korn og poteter. Fra myndighetenes side ble intet gjort for å avverge disse voldsomme episoder med mord, overfall, brann og tyverier som historien forteller om.

Det var ikke noe merkelig at det ble slik. Samene ble fordrevet fra sine områder. De hadde fullstendig retten på sin side. Men minoriteten blir bestandig for-

drevet som helt opp i disse dager. Man har Altautbyggingen i frisk erindring. Det var jo også samenes eksistensgrunnlag for å overleve i sitt hardbarkede liv der oppe på fjellviddene. Ikke før 1914 det ble noenlunde ordnede forhold med reinbeitekommissionen mellom Norge, Sverige og Finland. De gamle leirplassene var oppe på Tamokmoen, Råvannet og borte med Grindjordskjosen. Da gikk reinen på beite oppe i Maukenfjellene med den største eieren Henrik Heika (StorHenrik). Det er mange navn man minnes og hva forfedrene fortalte. Men generasjoner kommer og går - fremdeles har vi familien som kommer hver vår over grensen. Nutti, Marainen, Iderouma, Blindi, Unga, Orbos, Pilto, Simma, Labba, Sunna, Magga og mange andre.

Det var en som het Per-Johan, han var vi redd for han gikk med skyggelua ned i pannen. Rykter sa han kunne være farlig?

Det var nok strabasjst under flyttinga fra Jukkaskjøvi eller fra Vittangi. det gikk hele 2 uker og mer til før de hadde handelsstedet i «Storskogen». Idag kommer hver familie i egne biler over Skibotn og opp til leirplassene på Divimo og Rostadalen.

I året 1865 var folketallet av døler 330 som hadde fått utdelt sine landområder oppe i Storskogen. Før disse år var det ofte dramatisk med gnissninger og slagsmål. Tilslutt ble samene fordrevet og hadde sin leirplass ved Dødesvann.

Da Lars-Levi Læstadius begynte sin virksomhet på slutten av 1700 tallet ble samene omvendt til hans tro (læstadianere), fra sine gamle guder. Det finnes offerplasser rundt oppe i fjellene. En som ligger bak Ruten, der de offret gjenstander og dyr til gudene sine. Ved Dødesvann er det funnet den eldste stenalderplass i Indre Troms med gravplasser, verktøy av sten, som er datert fra 3-6 tusen år før Kristi f. ellers er det funnet verktøy og eldre boplasser både i Bardu og Målselv som Tromsø museum kan fortelle om.

Det var dårlig med språket. Samene hadde da fått lært seg noen ord svensk, men det var vanskeligheter å få noen riktig samtale. Det ble først opp i 20 årene at svenskene opprettet en sommerskole borte i Dødeskogen. Helfrid Lejer fra Upsala var ansatt som nomadelærerinne i noen år.

Senere i 30årene var Ebba Maki lærerinne der helt til krigen. Under krigen var samene til stor hjelp for flyktninger som kom over grensen. Man har jo dramaet med Jan Bålsrud i erindringen.

Det var knagre tider på Nordkalotten i 1700 tallet og helt opp til det 19. årh. ble det født barn utenfor ekteskap måtte moren i fengsel og barna ble bortsatt. Det var så fattigslig med store barneflokker at foreldrene kunne se seg nødt til å selge et av sine barn. De ble rett og slett solgt ut til kystbefolkningen som drev med jordbruk og fiske og trengte arbeidshjelp. I mange tilfeller sto samene for fraktingen av disse barn under dlyttingen til sommerbeitene ute ved kysten av Nord-Norge. Denne handel gikk som regel i all hemmelighet og samene forlangte jo sin skjærv for jobben. Det kom ofte til hat og tumulter hvis de ikke fikk sin betaling for frakten. Det er mange beretninger og drama

Dødeskogen 1937

med mord og overfall. Borte i Tamok ble Haldor Olsen overfalt av to samer da han kom iland fra fiske i Tamokvannet. De holdt på å slå han ihjel med bjørkestaurer og ropte: «Du først dø og siden din nabo». Men Haldor kom seg løs og unna overfallet. Naboen ble skremt og klaget til amtmanden.

Noen år senere ble samene Nils Nutti skutt der borte. Utøverne kom seg unna mordet, da det ble gjort i redsel og selvforsvar. Det var jo også dramatisk inne på elvevold i 1836, da samene satte fyr på husene og skremte kjerring og unger med kvinner og okser. Anders Reiersen ble beskyldt for å ha skutt rein oppe i fjellet. Men Anders måtte anmelde dette til fogden ute på Hillesøy. Så gikk anmelderen videre til lensmann i Tromsø. Han fant disse samer inne ved Josefvannet. Nils Valkiappas dom falt i 1841. Han fikk 3 års fengsel på Vardøhus festning og deretter utvist fra riket.

Oppe på Bones i Salangsdalen var det mord da husbonden drepte to samer i «selvforsvar». Borte på Øvergård hos Morten Pedersen var det nok så dramatisk da hans kone og to sønner ble truet på livet av en del samer som hadde sine leirplasser der.

Ellers var det ofte sammenstøt nedover Målselven og oppe i Bardu, med de første innflytterne. Det ble ulykker og forlis der bumenn kom og slo seg ned i samenes områder. Man leser historien om mord, ran og overfall ute i hele fylket.

Men med tiden leges alle sår. Langt om lenge forstod alle det var myndighetenes ansvar. Hverken bumenn eller samene var orientert på forhånd om koloniseringen av dalen. Dette måtte de lide for begge parter.

I dag er det ingen tumulter med døler og samer, de ligger der i fred og ro på sine leirplasser, mens reinen går på bite oppe i fjellene. Det var et innslag i billedet hver vår når samene kom ned til bygdene. Det var en joiking og en alo med hundebjefing, mens man syntes at hele fjellsidene var i bevegelse. Det var en opplevelse en sommerdag å møte reinflokkene inne på fjellvidda, det er jo deres hunder som arbeider for å samle reinen. En godt dressert hund kan løpe inntil 5 km, mens samene står på en høyde å dirigerer.

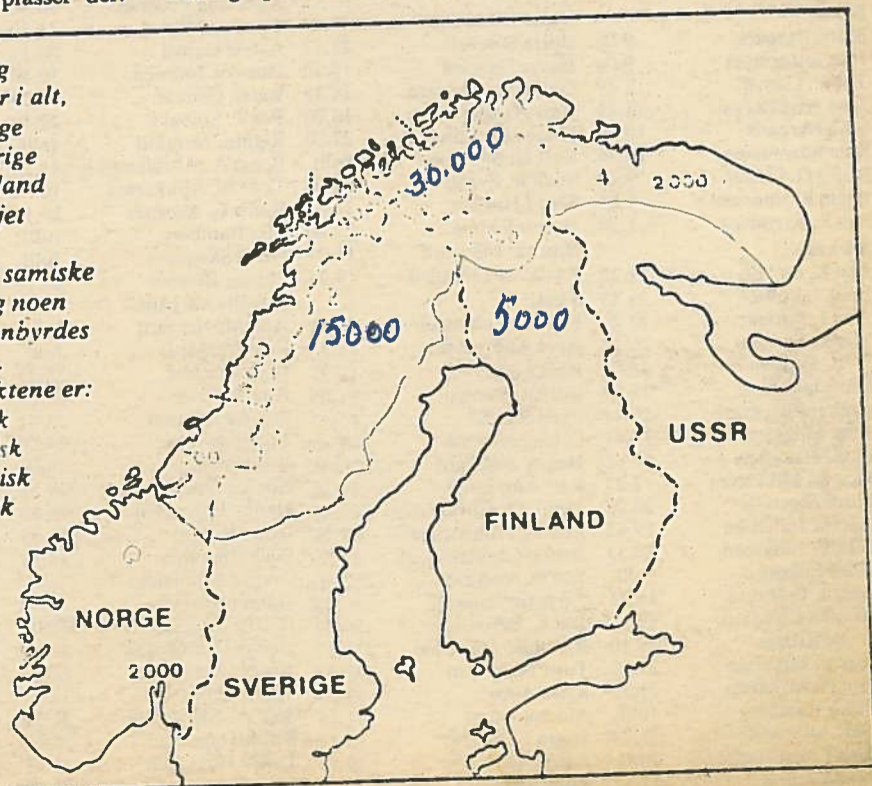
Om sommeren kom de til handel med sine slaktereien. Det var en kort prosess, da de kjørte kniven i bringa på reinen. Den ble stiv,

dirret og skalv til den falt overende. Med en gang var margebeine oppe i gryta. En melodi med slurping og slafsing som man ennu hører lyden av. Nå brukes nok ikke denne slaktemetoden mere, den er forlengst avlegs. Før 1914 lå sameleiren ved Grindjordskjosen, der hvor sommerfjøsene lå. Forfedrene fortalte: «Vi gjorde bytthandel med samene, de ville gjerne ha ost, melk og smør. til gjengjeld fikk vi spekekjøtt, skinn, skaller og senetråd. De kom ofte innom mens de skulle ned på handel, det var bestandig interessant når samefamiliene kom på besøk. Stefanus og Margrethe Idevonna kom ofte innom til kaffebordet. I denne familien ble det et fothold langt opp i årene. Da Margrethe døde kom en hilsen til foreldrene med spekekjøtt fra henne med takk for alt. Hun fortalte ofte om sine sorger med sykdom og død.

Hennes sønn Gustav var bare 20 år da han døde av tub. inne i Dødeskogen og de hadde en datter som døde i barsel inne på vidda, dette er hvad man minnes hun ofte kom inn på. Deres sønn Per Idevonna er jo forfatter og arbeider for samenes rettigheter, han har jo skrevet boken «Røvarvind» som handler om livet i samens verden.

Det er om lag
50.000 samer i alt,
30.000 i Norge
15.000 i Sverige
5.000 i Finland
2.000 i Sovjet

Det finnes 9 samiske
dialekter, og noen
av dem er innbyrdes
uforståelige.
Hoveddialektene er:
1 Sørsamisk
2 Lulesamisk
3 Nordsamisk
4 Østsamisk

Kart som viser utbredelse av samisk bosetning på Nordkalotten.

1899. Ebba Maki og Barneband i Dødeskogen 1937.